

dílko, které zprostředkuje výsledky jeho dlouholetých výzkumů i široké obci grecistů nearcheologů.

Antonín Bartoněk

J. L. Caskey, Greece, Crete and the Aegean Islands in the Early Bronze Age. The Cambridge Ancient History, Revised Edition of Vol. II, Chapter XXVI [a] (sv. 24 nového vydání). Cambridge, University Press, 1964. Stran 44. Cena 6s.

Název práce udává již sám nejlépe obsah díla. Jde o stručnou analýzu raně bronzových nálezů z Řecka (zkratka EH), Kréty (EM) a egejských ostrovů (EO), tedy zhruba z 3. tis. př. n. l. Po krátkém úvodním slově, které obsahuje jednak varování před příliš optimistickou vírou v přesnost našich vědomostí o oné vzdálené době, jednak předběžné poznámky k dispozici díla, následuje pak v pěti kapitolách rozbor problematiky podle jednotlivých geografických oblastí. Na severovýchodě Řecka (kap. 2) stojí za zmínku zejména významná raně bronzová lokalita Kritsana v Chalkidice, v jejichž šesti vrstvách se ukazují shody zejména s Troadou. Raně bronzové lokality jsou známy i z Makedonie a z Thessalie, ale nebyly doposud důkladně prozkoumány — nikoli do té míry, jako např. thessalská neolitická naleziště (Dimini). Z nejnovějších výzkumů jsou nejvýznamnější německé výkopy v Argisse; jako vůbec v Thessalii, převažovaly i zde kontakty jednak s Troadou, jednak se středním Řeckem. Střednímu Řecku a východním břehům Peloponnésu je věnována nejdelší kapitola práce (kap. 3). V Bojótii pokládá autor za nejdůležitější výzkumy v lokalitě Eutresis, které odkryly celou řadu na sebe navazujících vrstev, počínaje již středním neolitem. Dostí významný kvalitativní předěl mezi EH I a EH II (cca 2400?) bývá někdy vykládán jako důsledek celkem nenásilného příchodu nového obyvatelstva. Také vrstvy EH II a EH III jsou navzájem dosti odlišné, nejsou tu však žádné stopy po zničení ohněm, jako v současné Argolidě. Výrazný přerýv, doprovázený ohněm, zničivším celé město, lze prokázat teprve mezi EH III a MH I (cca 1900?). Lokality raně bronzového typu, třeba méně významné, byly odkryty také v Lokridě, Fokidě a na Euboji, Větší význam má však raně bronzové osídlení Attiky. O EH I tam není sice mnoho známo, za EH II se již projevují výrazné styky mezi Attikou a Kykladami. Z hlediska architektury jsou významné zvláště vykopávky u Agios Kosmas, obsahující dvě posloupné vrstvy, z nichž druhá skončila ohněm, patrně v téže souvislosti, jako argolská vrstva EH II. Autor upozorňuje také na opevněné sídliště na Aigině. Značnou pozornost věnuje pak Caskey zejména sv. Peloponnésu, a to především vykopávkám v argolské Lerně, které prováděl on sám. Byly tu odkryty dvě neolitické vrstvy (Lerna I a II), v EH I nebyla lokalita pravděpodobně obydlena a kulturní vrstva začíná znovu až obdobím EH II, kdy zde vzniklo bohaté opevněné sídliště (Lerna III). To shořelo koncem tohoto období a na jeho troskách vzniklo v EH III nové sídliště dosti odchylného charakteru (Lerna IV). Nebylo tu velkých opevnění a příbytky jsou poměrně prosté, často s ústřední síní typu megaron; tento typ není tedy doložen až teprve ve střední době helladské, jak se dříve soudilo. Jisté změny se jeví i v keramice. Vrstva Lerna IV přechází pak celkem nenásilně ve vrstvu Lerna V, ta však už spadá do MH (střední doby helladské).

Výsledky nových archeologických výzkumů z Argolidy, a zejména jejich význam pro korekci starších názorů na osídlení Řecka v rané době bronzové, přiměly autora, aby v závěru kapitoly o středním Řecku a východním peloponnéském pobřeží vložil svoje názory na „sled událostí v Argolidě a Korinthii“. Tento výklad je polemikou proti staršímu názoru, podle něhož tu byl poměrně klidný raně helladský vývoj přerušen teprve koncem MH (cca 1950 př. n. l.) násilným zničením tamních sídlišť. Jak však ukázaly zejména vykopávky z Lerny, lze dnes pokládat za nejvýš pravděpodobné, že k onomu násilnému přeryvu tu všeobecně došlo již o jedno období dříve, tj. na konci EH II (někdy kolem r. 2100 př. n. l.), a to patrně v souvislosti s nějakou cizí invazí do krajín při Saronském zálivu. Sled událostí poskytuje tedy tento obraz: EH I — několik lokalit nevelkého významu; EH II — množství míst s bohatými památkami a s obchodními

styky mezi sebou navzájem i s řadou bližších a vzdálenějších krajin jak na pevnině, tak i v Egejském moři (Kyklady, Kréta); EH III — sídliště nového obyvatelstva, charakterizovaného jednodušším způsobem života (jeho předchozí sídla se hledají na severu); obdoby v keramice jsou řídké a ukazují spíše na východ (Mélós), existují i jisté spojitosti mezi Lernou IV a Trójou IV.

Caskeyův rozbor situace na stř. Peloponnésu a v krajinách při Ionském moři (kap. 4) obsahuje stručně informace o Achaji (období EH zatím důkladněji nezkoumáno), Arkadii (zvl. Asea s vrstvami podobnými argolským), Lakonii (opět shody s Argolidou; nálezy z EH II silně převažují nad III; na Kythere výskyt raně minojského zboží jakožto projevu styků s Krétou), o Messenii (zvl. Malthi s výraznou mezerou mezi neolitem a doklady z pozdních fází rané doby bronzové; četné nálezy hrubé keramiky jaderského typu), o Elidě (málo prozkoumáno; doklady zámořského importu [Kyklady]) i o řeckém severozápadu (zvl. Pelikata na Ithace s nálezy z EH II i EH III [EH III zde obsahuje obdoby zboží z Lerny IV] a Leukas s rozsáhlým pohřebišťem z rané a střední doby helladské).

Výklady o egejských ostrovech (5. kap.) se soustřeďují hlavně k lokalitě Fylakopi na Mélu (Fylakopi I spadá do třetího období rané doby kykladské [EC III] a má paralely na Paru, v Trójii IV a V i v Lerně IV, a mimoto i ve středně helladských vrstvách v Argolidě a Bojotii) a k Chandriani na Syru (zdejší památky z EC II mají paralely v Trójii II či III, v Lerně III i v jiných současných lokalitách helladské pevniny; v EC III bylo asi toto sídliště neobydleno); doklady pro EC I jsou všeobecně jen velmi ojedinělé a nemají velký význam. — Připojeny jsou dva speciální výklady — o mramorových soškách zhotovovaných v ECI a II na Kykladách a o tzv. *frying pans* („pánve na smažení“), sloužících však zřejmě nejspíše jako poklice na nádobí a rozšířivších se v EC I a II i do Attiky a na Euboju. Nálezovou situaci na Kykladách v raně bronzové době charakterizuje C. nakonec konstatováním poměrné jednotnosti v obou prvních dílčích obdobích, stálých styků s pevninou na východě i západě (ale beze stop nějaké kolonizace odtamtud) a náhlého přerývu na konci EC II; nálezy z EC III jsou příbuzné spíše s památkami ze střední doby bronzové. Pokud jde o egejské ostrovy při západomaloasijském pobřeží, ty nepatřily v té době do kykladského, nýbrž spíše do anatolského kulturního okruhu (bezpečně to platí o Lesbu a Samu, a pravděpodobně i o Chiu a Lemmu); obdobně Thasos a Samothraku pojí v té době úzké vztahy k severu.

Zvláštní kapitola je věnována Krétě [6. kap.]. Autor hned zpočátku zdůrazňuje, že raně minojské vrstvy [EM] byly v střední době minojské [MM] často před stavbou paláců odstraňovány a staví se tak proti těm, kteří mají za to, že EM [raná doba minojská] nikdy neexistovala jako „řádné (*major*) chronologické období, ale že byla jen lokálním a provinciálním jevem, současným s obdobím rozvoje raných paláců ve velkých krétských centrech.“ — Caskeyova charakteristika první fáze rané doby bronzové (EM I) je stručná, protože ani doklady nejsou příliš četné. O obyvatelstvu autor soudí, že sídlilo všeobecně poblíž pobřeží a že snad bylo maloasijského původu (keramika má často anatolské a kykladské paralely; převaha nálezů je na vých. Krétě). EM II je charakterizováno náhlým rozmachem hmotné kultury a značnou pestrostí nálezových předmětů. Jsou tu patrné stopy vlivů anatolských, ale i egyptských, syrských, helladských a kykladských. Sídliště jsou soustředěna hlavně na východě a jihu Kréty (sever zůstal pozadu a západ nebyl asi v EM vůbec osídlen). O EM III pak C. poznamenává, že toto období bývá obecně pokládáno za přechod od raně bronzové kultury k období krétských paláců a že se zvl. v Knossu tamní fáze MM Ia překrývá s EM III na ostatních částech ostrova. Konečný soud o tom však zatím pokládá za předčasný. Předměty hmotné kultury ukazují další vývoj v zásadě ve směru, který byl nastoupen již v EM II. Mnoho předmětů je tu kykladského původu. V závěru kapitoly pak C. zdůrazňuje, že vývoj Kréty v raně době bronzové byl zhruba paralelní s vývojem v sousedních krajinách.

Publikaci uzavírá chronologické shrnutí [kap. 7]. Obyvatelstvo raně bronzové Egeidy pokládá autor za smíšené z více elementů. Jednotlivé migrace si nedovoľuje přesně určit, hovoří pouze

o „impulsech z Orientu podél anatolského pobřeží“; vlivy z Egypta byly prý v těchto tak raných dobách nepatrné, ani ze severu prý tehdy nepronikly nové elementy dostatečně daleko na jih a západní vlivy zanechaly stopy pouze na březích Iónského moře. Kulturní vývoj byl ovšem několikrát přerušen. Jeden takový „přerýv“ je patrný na konci neolitu; právě znalost mědi přinesl podle C. do Egeidy nové obyvatelstvo — autor je však etnický necharakterizuje: jistý proud vlivů — „brzy ve třetím tisíciletí“ — přišel prý ze sz. Malé Asie přes Makedonii až do stř. Řecka a jiný, paralelní proud zaplavil Kyklady, do té doby málo osídlené, a dostal se až na Krétu, a značně rozmělněn snad i na jih řecké pevniny. Jiný komplex změn, uskutečněný v dosti širokém měřítku v helladské oblasti, charakterizuje dále přechod od EH I k EH II; některá města jsou v EH II dokonce buď vůbec poprvé obydlena anebo jsou tehdy znovu osídlena po delší předchozí mezeře. Na Kykladách je tato dělicí čára méně jasná, na Krétě však začíná s EM II nová důležitá vývojová fáze. Pokud dala k těmto změnám popud nějaká nová migrace, muselo se to stát pokojnou cestou. Období, které po oněch změnách následovalo, je obdobím největšího počtu nálezů, nejvýraznějších typů materiální kultury a nejpozoruhodnějších památek architektury z rané doby bronzové. Podle C. to byla doba odvážných plavců a bohatých a mocných lokálních vládců, j. např. těch, kteří sídlili v Tiryntu, Lerně nebo v Chalandriani na Syru. Ke konci 3. tis. př. n. l. však přichází náhlá katastrofa, zasáhneví zejména Argolidu, ale mimoto i mnohá jiná místa stř. Řecka, a ve svých důsledcích zjištělná i na Kykladech; Kréta jí však nebyla zasažena. Materiální kultura období, které po této katastrofě následovalo (EH III), se projevuje — zvl. v Lerně — jako výtvar obyvatelstva odlišného původu i kultury. Ale i když zde toto období znamenalo jakýsi přechod ke střední době helladské, nelze EH III podle autora přímo spojovat s MH I, a to zejména proto, že onen výrazný přerýv mezi EH II a III, pozorovaný v Argolidě, není všude stejně dobře prokazatelný. Je zajímavé, že v některých oblastech, j. např. v Attice, jsou doklady pro EH III příliš skrovné. C. pokládá na základě toho za pravděpodobné, že na celém východním pobřeží stř. Řecka a na Kykladách došlo v té době k značnému snížení počtu obyvatelstva. Jeho část prý emigrovala na Krétu a přispěla svým dílem k rozmachu krétské civilizace.

Caskeyova publikace se jeví jako zasvěcená a velmi potřebné shrnutí faktů o bronzové době v Egeidě. Její předností je jasná dispozice, systematicčnost a snaha po konkrétnosti. Pozoruhodná je i autorova opatrnost při formulování chronologických závěrů, jen snad ve věci migrací by byla věci na prospěch větší skepse v uznávání jejich počtu. Bylo by si přát, aby do nového vydání CAH byly včleněny podobné partie i o střední a pozdní době bronzové. Práce Matzova a práce Stubbingsovy, recenzované níže, mají jiné členění, v jejich orientaci je více zdůrazněna stránka historická, a tím také tyto monografie plní v CAH poněkud jiný úkol.

Antonín Bartoněk

F. Matz, Minoan Civilization: Maturity and Zenith. The Cambridge Ancient History, Revised Edition of Vol. II, Chapters IV (b) and XII (sv. č. 12 nového vydání). Cambridge, University Press, 1962. Stran 48. Cena 6s.

Recenzovaná studie, jejímž autorem je vynikající odborník v egejské archeologii bronzové doby, pojednává o krétských kulturách střední a pozdní doby mimojské v rozmezí let 2000 až 1400 př. n. l. Obsahuje dvě oddělené kapitoly: v první se autor zabývá raným obdobím minojských paláců (cca 2000—1700), v druhé pak jejich pozdním obdobím (cca 1700—1400), přičemž každá z obou kapitol je členěna do tří oddílů. První je vždy věnován chronologické problematice, druhý rozboru památek hmotné kultury a třetí obsahuje historickou rekonstrukci období. Toto rozdělení je možno pokládat ze velmi šťastné a Matzovy výklady tím nabývají rázu velmi instruktivní stati, která čtenáři dovoluje, aby celou látku snáze zvládl.

Platí to v nejvyšší míře již o obou Matzových výkladech chronologických. I když je tu leccos diskusního, jsou jeho myšlenky podány jasně a přehledně; přehlednosti tu zvláště napomáhá